

Marian Arszyński

Przegląd zagranicznych czasopism konserwatorskich

Ochrona Zabytków 20/4 (79), 67-70

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRZEGLĄD ZAGRANICZNYCH CZASOPISM KONSERWATORSKICH*

ÖSTERREICHISCHE ZEITSCHRIFT FÜR KUNST UND DENKMALPFLEGE. Wyd. Österreichisches Bundesdenkmalamt, Wien. Kwartalnik.

Rocznik XIX (1965).

Zeszyt 1/2, stron 76, ilustracje.

Wspomnienie pośmiertne.

Erwin Hainisch, (O. Demus).

K. M. Swoboda, *Zu den romanischen Wandmalereien in Maria Wörth in Kärnten* (W związku z romańskimi malowidłami ściennymi w Maria Wörth w Karyntii), s. 3—15, 11 il., 2 rys. Po przeprowadzeniu charakterystyki dość dobrze zachowanych, lecz nauce mało znanych, malowideł ściennych (Maestas Domini, Apostołowie), datowanych dotąd ogólnie na połowę XII wieku, autor przesuwa datę ich powstania na połowę XI wieku w oparciu o analizę porównawczą ówczesnego malarstwa ściennego i iluminacyjnego.

D. de Chapeaurouge, *Zum Historismus des frühen XVI Jahrhunderts* (W sprawie zjawiska historyzmu w początkach wieku XVI); s. 15—25, 5 il. Autor omawia różne przejawy zainteresowania sztuką średniowieczną na początku XVI wieku, wskazując jako przyczyny tego zjawiska względy historyczne (dzieło sztuki dokumentem ważnych wydarzeń historycznych), religijne (dzieło sztuki jako przedmiot kultu), oraz względy estetyczne.

F. Röhring, *Historismus in der ersten Hälfte des XIV Jahrhunderts — Der Umbau des Emailwerkes von Nikolaus von Verdun* (Zjawisko historyzmu w pierwszej połowie XIV wieku — Przebudowa dzieła sztuki emalierskiej Mikołaja z Verdun), s. 26—29, 4 il. Przyczynek do zagadnienia historyzmu przypominający, iż emaliowany ołtarz z Klosterneuburg, uchodzący do czasów jego konserwacji w latach 1949—1951 w całości za dzieło tego mistrza z roku 1181, okazał się w istocie kompilacją powstałą po 1330 roku przez dodanie do części starej albo sześciu nowych elementów wykonanych historyzującą manierą w stylu autentycznych fragmentów.

E. Frodl-Kraft, *Die Kreuzgangverglasung und der Ambo des Nikolaus von Verdun* (Oszklenie krużganku i jego stosunek do ambo Mikołaja z Verdun), s. 28—30, 3 il. W nawiązaniu do poprzedniego artykułu przedstawiono jako przejaw swoistego historyzmu, sprawę witraży krużganku w Klosterneuburg,

powstałych po 1330 roku, które ikonograficznie i formalnie nawiązywały do starszego o 150 lat dzieła Mikołaja z Verdun.

H. Rokytka, *Josef Helfert (1791—1847) und die Anfänge des Denkmalkultes im Böhmischo-Österreichischen Vormärz* (Józef Helfert (1791—1847) i początki kultu zabytków w przededniu czesko-austriackiej Wiosny Ludów), s. 31—37, 2 il. J. Helfert, znany szerzej raczej jako prawnik, profesor praskiego uniwersytetu, ukazany został w artykule jako miłośnik starożytności oraz wybitny teoretyk oraz organizator opieki nad zabytkami i ich konserwacji.

S. Emler, *Der alte Sultanspalast von Topkapı — Symbol eines Weltreiches* (Stary pałac sultański Topkapı — symbol światowego imperium), s. 37—42, 6 il. Artykuł przedstawia szkieletowo historię, topografię oraz podstawowe problemy badawcze i konserwatorskie kompleksu budowli rezydencji sultańskiej w Konstantynopolu, która narastała stopniowo od roku 1481 do końca wieku XIX, zajmując w szczytowym okresie ekspansji przestrzennej obszar liczący 700.000 m².

O. Demus, *Zu den Tafeln des Grossgmainer Altars* (W sprawie malowideł ołtarza mistrza z Grossgmain), s. 43—45, 6 il. Z okazji przeprowadzonej konserwacji autor, nawiązując do swych wcześniejszych wypowiedzi i opracowań innych badaczy, analizuje styl zabytku pochodzącego z końca XV wieku, ustalając m.in., że w pracach malarskich uczestniczyło co najmniej czterech twórców.

P. A. Unterhofer, *Ein signierter Kruzifixus des XVII Jahrhunderts* (Sygnowany krucyfiks z XVII wieku), s. 45—47, 2 il. Omówienie prac konserwatorskich (zdjęcie przemalowań, utwardzenie drewna, retusze) wykonanych przy mało znanym i rozbieżnie datowanym obiekcie z kościoła w Seitenstetten. Odsłonięcie dobrze zachowanej, pierwotnej polichromii podniosło znacznie wartość zabytku, a odkrycie napisu umożliwiło ustalenie autora i daty powstania zabytku (M. Dech 1652). Stwierdzono ponadto, że głowa i ramiona Chrystusa wykonane zostały jako elementy ruchome, co umożliwiło nadawanie im różnych pozycji. Pośłowie redakcji (s. 75, 1 il.) przypomina, że znane są inne krucyfiksy z ruchomymi ramionami — np. XIV-wieczny krucyfiks w Steirisch Lassnitz. Według redakcji, genezy tego typu krucyfiksów szukać należy w liturgii wielkopiątkowej. Problem ten opracowuje dr J. Taubert z Monachium.

B. Kerber, *Andrea Pozzos Wandbilder im Palais Lichtenstein zu Wien* (Malowidła ścienne A. Pozzo

* Stały przegląd zagranicznych czasopism konserwatorskich obejmuje 11 wydawnictw, których zestaw

zamieszczono w z. 3 (62) roczniki XVI (1963) „Ochrony Zabytków”, s. 69.

w pałacu Lichtenstein w Wiedniu), s. 48—50, 6 il. Artykuł omawia krótko problematykę formalną i treściową cyklu obrazów olejnych o tematyce mitologicznej należących do mniej popularnych dzieł artysty.

W. Blauensteiner, *Die Restaurierung des Zaubrerflötenvorhangs im Theater an der Wien (Konservacja tzw. „Kurtyny z Czarodziejskiego Fletu” w teatrze „An der Wien”)*, s. 51—54, 4 il. Omówienie konserwacji i adaptacji kurtyny o wymiarach 14×10 m, malowanej techniką klejową na płótnie. Badania wykazały, że pochodzi ona z przełomu XVIII/XIX wieku, a nie jak poprzednio sądzono, z roku 1864. Ze względu na przepisy p.poż. zdecydowano się nakleić kurtynę na powierzchnię kurtyny żelaznej, co wymagało niestety obciążenia omawianego zabytku o przeszło 2 m. W tym celu pocięto kurtynę na 60 części, eliminując przy tym fragmenty nie posiadające większego znaczenia dla kompozycji malarskiej. Po konserwacji poszczególnych części naklejono je na żelazną kurtynę i dokonano niezbędnych retuszy, stwarzając całość nie odbiegającą zbytnio od pierwotnej formy.

E. Frodl-Kraft, *Eine Glasgemälde-Restaurierung als methodisches Exempel (Konservacja witraża jako przykład pewnej metody)*, s. 54—57, 4 il. Autorka przedstawia dwie metody postępowania konserwatorskiego zastosowane kolejno wobec tego samego zabytku — pola witrażowego z 1513 roku, pochodzącego z kościoła św. Agaty w Eisenreichdornach. Kiedy uszkodzony przez działania wojenne zabytek złożony został w składnicy muzealnej, zabieg konserwatorski ograniczono do konserwacji oryginalnej substancji i do neutralnego uzupełnienia ubytków. Obecnie, wobec decyzji umieszczenia zabytku na powrót w kościele, zdecydowano się na kolorystyczną integrację, a nawet na pewne rekonstrukcje kompozycji rysunkowej.

E. Frodl-Kraft, *Ein Glasgemäldefund aus Schildberg N.Ö. (Odkrycie witraża w Schildberg w Dolnej Austrii)*, s. 57, 1 il. Wzmianka sygnalizująca odkrycie fragmentów witrażowych (głowa Chrystusa, motywy liściaste), które autorka datuje na połowę XIV wieku.

Wspomnienie pośmiertne.

Bruno Grimschitz (łącznie z zestawieniem bibliograficznym).

Recenzje.

S. Hartwagner, *Der Dom zu Gurk*, Klagenfurt-Frankfurt 1963, (E. Bacher), s. 60.

R. Milesi, *Romanische und ritterliche Grabplastik Kärntens*, Buchreihe des Landesmuseums für Kärnten XIV. Band, Klagenfurt 1963, (E. Doberer), s. 60.

Die Gotik in Niederösterreich. Kunst, Kultur und Geschichte eines Landes im Spätmittelalter, bearbeitet von F. Dworschak u. H. Kühnel, Wien 1963, E. Doberer), s. 60.

H. Kühnel, *Die Hofburg zu Wien*, Graz-Köln 1964, (M. Leithe-Jasper), s. 61.

R. Feuchtmüller, W. Mrazek, *Biedermeier in Österreich*, Wien 1963, (E. Gasselseder), s. 61.

B. Grimschitz, *Österreichische Maler vom Biedermeier zur Moderne*, Wien 1963, (E. Bacher), s. 61.

H. Hammer, F. Kollreider, *Albin Egger-Lienz*, Innsbruck-Wien-München 1963, (M. Wiengartner), s. 61—62.

N. Rasmus, *Der Multscher-Altar in Sterzing*, Bozen 1963, (O. Demus), s. 62.

R. Kroos, *Drei niedersächsische Bildhandschriften des XIII Jahrhunderts in Wien*, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-historische Klasse, Dritte Folge, Nr. 56, Göttingen 1964, (G. Schmidt), s. 62—63.

F. und H. Möbius, *Sakrale Baukunst, Mittelalterliche Kirchen in der Deutschen Demokratischen Republik*, Berlin 1963, (E. Doberer), s. 63.

K. E. Mummenhof, *Die Profanbaukunst im Oberstift*

Münster von 1450 bis 1650. XV. Sonderheft der Zeitschrift Westfalen, Münster 1961, (E. Bacher), s. 63.

G. Berefelt, *Philipp Otto Runge, Zwischen Aufbruch und Opposition, 1777—1802*. Stockholm Studies in History of Art, Bd. VII, Uppsala 1961, (E. Bacher), s. 63.

E. Probst, *Schweizer Burgen und Schlösser*, Zürich 1962, (O. Demus), s. 64.

Die Kunstdenkmäler des Kantons Thurgau, Band III, Der Bezirk Bischofszell, bearb. A. Knoepfli, Basel 1962, (I. Höfer), s. 64.

Les Monuments d'Art et d'Histoire du Canton de Neuchâtel et de Boudry, bearb. J. Courvoisier, Basel 1963, (I. Höfer), s. 64.

Die Stadt Münster, bearb. M. Geisberg, VII. Teil, Register zu Teil I—VI, Münster 1962, (I. Höfer), s. 64.

R. Hamann-Mc Lean und H. Hallensleben, *Die Monumentalmalerei in Serbien und Makedonien*, Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas. Bd. 3—5, Giessen 1963, (O. Demus), s. 64—65.

H. Lajos, *Münzkunst in Ungarn*, Budapest 1963, (E. Holzmaier), s. 65.

Magyar Műemlékvédelem (Ungarische Denkmalpflege) 1949—1958, Budapest 1960, (D. Radoscay), s. 65.

L. Gerő, *Építészeti műemlékéink feltárása, helyreállítása és védelme*, Budapest 1958, (G. Entz), s. 65—66.

Über die Erhaltung von Gemälden und Skulpturen, wyd. R. E. Straub, Zürich—Stuttgart 1963, (J. Zykan), s. 67.

Recent Advances in Conservation, Contributions to the IIC Rome Conference 1961, London 1963, (H. Kortan), s. 67—69.

Kronika.

Tyrol. A. Machatschek, *Der Getreidekasten in Obertilliach im Lesachtal (Spiehlerz zbožový w Obertilliach w doline Lesach)*, s. 71—73, 2 il, 6 rys. Przedstawienie problematyki obiektu z technicznego i konserwatorskiego punktu widzenia, w nawiązaniu do zagadnień ochrony zabytkowego charakteru wsi tyrolskiej.

Wiedeń. G. Mossler, *Wien I, Am Hof — Ein Nachruf (Wiedeń I, Am Hof-Podzwonne)*, s. 73, 2 il, 1 rys. Autor piętkuje sprawę budowy podziemnych garaży na terenie szczególnie ważnym dla historii miasta, bez umożliwienia przeprowadzenia odpowiednich badań naukowych. Zniszczono przeszło 3-metrową warstwę kulturową obejmującą ślady osadnictwa istniejącego tu bez przerwy od 1900 lat. Wobec użycia mechanicznych koparek i spychaczy doraźna akcja ratunkowa Federalnego Urzędu Konserwatorskiego przyniosła nikłe wyniki.

Zeszyt 3, stron 53, ilustracje.

(Numer specjalny poświęcony opactwu St. Florian z okazji zorganizowanej w jego wnętrzach wystawy „Sztuka Szkoły Naddunajskiej”).

N. Wibiral, *St. Florian als Aufgabe der Denkmalpflege (Opactwo St. Florian jako problem konserwatorski)*, s. 78—89, 13 il, 3 rys. Autor charakteryzuje dość szczegółowo prace konserwatorskie wykonane we wnętrzach klasztoru. Przykładowo wymienił można zabiegi wykonane przy wielkim malowidle sklepiennym sali marmurowej (wzmocnienie konstrukcji nośnej, wypełnienie pęknięć, odczyszczenie), regenerację stiuków i złocień tejże sali, renowację obić ściennych, dezynsekcję parkietów, konserwację licznych malowideł.

B. Thomas, *Leonard Sattlers Trophäen von 1731 im Marmorsaal von St. Florian (Trofea Leonarda Sattlera z roku 1731 w sali Marmurowej opactwa St. Florian)*, s. 89—94, 6 il. Paradna sala opactwa posiada bogatą dekorację snycerską wykonaną przez L. Sattlera, opartą na motywach broni i rynsztunku. Uzupełnia ona wystrój malarski o tematyce wojennej. Omówienie tej dekoracji symbolizującej trofea

zwycięskich walk z Turcją i Francją potraktowane zostało w artykule jako przyczynek do nowożytniej emblematyki.

F. Linninger, *Die Kunstsammlungen des Stiftes St. Florian (Zbiory sztuki opactwa St. Florian)* s. 95—102, 5 il. Autor omawia źródłowo historię zbiorów, które istniały już w XVI wieku, a zorganizowaną formę uzyskiwały w pierwszej połowie wieku XVII. Szczególnie ciekawe są relacje o kolejnych reorganizacjach zbiorów i ich ekspozycji przeprowadzanych od XVIII wieku w konsultacji z wybitnymi znawcami przedmiotu. Zbiory, posiadające od końca XVIII wieku swego stałego kustosa, obejmowały prócz bogatej kolekcji obrazów umieszczonej w galerii (m.in. Altdorfer, Wohlgemuth, Zurbaran, Murillo), cenne zabytki z zakresu grafiki, rzeźby, numizmatyki, rzemiosła artystycznego. Ponadto istniały: gabinet osobliwości, herbarium oraz zbiory mineralogiczne, ornitologiczne i entomologiczne.

J. Zykan, *Die Restaurierung von Werken der Donauschule aus der Stiftsgalerie (Konservacja dzieł szkoły naddunajskiej pochodzących z galerii opactwa)*, s. 103—116, 29 il. Artykuł przedstawia na dość szerokim tle porównawczym problematykę prac konserwatorskich przeprowadzonych przy obrazach galerii opactwa włączonych do zorganizowanej w St. Florian wystawy. Na podstawie wybranych przykładów omówione zostały rodzaje zniszczeń, przebieg i wyniki badań, oraz teoretyczne ukierunkowanie i praktyczna realizacja zabiegów konserwatorskich.

F. Dworschak, *Zur Frage des Märtyreraltares von Stift St. Florian (W sprawie ołtarza męczenników znajdującego się w opactwie St. Florian)*, s. 116—119, 3 il. Autor omawia fragment poliptyku z początku XVI wieku, wyróżniając sceny z życia św. Małgorzaty jako dzieło jednego malarza, natomiast sceny z męczénstw św. św. Barbary, Bibiany (?), Stanisława i Dionizego jako dzieło drugiego twórcy. Po zwięzłej analizie ówczesnych środowisk twórczych autor rozważa możliwość przypisania autorstwa scen z życia św. Małgorzaty Mikołajowi Forsterowi.

G. Tripp, *Das Epitaph des Probstes Peter Maurer (Epitafium proboszcza Piotra Maurera)*, s. 120—127, 7 il. Omówienie problematyki artystycznej, szczególnie źródeł inspiracji stylowej, trzyczęściowego, kamiennego epitafium z St. Florian, datowanego napisem na rok 1522. Wskazując na wpływy szeregu dzieł i twórców autorka szczególnie akcentuje znaczenie H. Leinbergera.

E. Doberer, *Ein frühbarocker Entwurf der Florianer Gesamtanlage (Wczesnobarokowy projekt dotyczący całokształtu założenia architektonicznego klasztoru St. Florian)*, s. 128, 1 il. Autorka publikuje i krótko omawia nie znany dotąd rysunek, zachowany w archiwum opactwa, przedstawiający z ptasiej perspektywy cały kompleks zabudowań klasztornych. Rysunek ten, wykonany na pergaminie o wym. 45 × 66 cm autorka datuje na lata 1667—1689.

Recenzje.

A. Stange, *Malerei der Donauschule*, München 1964 (K. Holter), s. 130.

Zeszyt 4, stron 60, ilustracje.

O. Demus, *Kopie und Illusion — Festvortrag in der feierlichen Jahresversammlung der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien am 4. Juni 1965 (Kopia i iluzja — referat okolicznościowy na dorocznym uroczystym zebraniu Austriackiej Akademii Nauk w Wiedniu 4. czerwca 1965 r.)*, s. 131—144, 11 il. Artykuł dotyczy fresku na suficie paradnej sali Austriackiej Akademii Nauk, wykonanego w latach 1755—56 przez G. Guglielmi. Skutkiem pożaru zabytek ten uległ całkowitemu zniszczeniu w 1961 roku. Autor uzasadnia decyzję odtworzenia na nowo malowidła — m.in. faktem zachowania bo-

gatej dekoracji stiukowej ścian — i omawia dokładnie bogatą treść malowidła na tle problematyki ikonologicznej XVIII-wiecznego malarstwa dekoracyjnego.

W. Blauensteiner, *Übersicht über die Wiederherstellungsarbeiten im Festsaal der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien (Przegląd prac renowacyjnych w paradnej sali Austriackiej Akademii Nauk w Wiedniu)*, s. 141—147, 6 il. Relacja z przygotowania i przebiegu prac nad odtworzeniem fresku na suficie — od opracowania na podstawie zdjęć fotograficznych projektu w skali 1:20 oraz kartonów w skali 1:1 począwszy, a na ostatecznym technicznym wykonaniu skończywszy. Na zakończenie omówione zostały także prace przy konserwacji i częściowej rekonstrukcji dekoracji ścian.

F. Winzinger, *Unbekannte Zeichnungen von Rueland Frueauf d. Älteren (Nieznane rysunki R. Frueauf'a Starszego)*, s. 147—151, 7 il. Omówienie kilku nie publikowanych rysunków i próba udowodnienia autorstwa Frueauf'a w oparciu o analizę porównawczą formy jego dzieł malarskich.

E. Frodl-Kraft, *Zur Herkunft der frühgotischen Glasgemälde in der Stiftsammlung von St. Florian (W sprawie pochodzenia wczesnogotyckich witraży ze zbioru opactwa St. Florian)*, s. 152—155, 6 il. Drobne fragmenty witrażowe (m.in. głowa św. Piotra), odnalezione w czasie prac konserwatorskich w oknach kościoła św. Michała w Wachau (Dolna Austria), zidentyfikowane zostały przez autorkę jako części cyklu, którego trzy kwatery przechowywane są w zbiorach klasztoru St. Florian. W ten sposób ustalone zostało nieznane dotąd pochodzenie tych kwater.

N. Wibiral, *Zur Fassung der Schutzmantelmadonna des Gregor Erhart in Frauenstein (W sprawie polichromii rzeźby Mater Misericordiae G. Erhart'a w Frauenstein)*, s. 156—161, 10 il. Sprawozdanie z ostatniej konserwacji nawiązujące do wcześniej przeprowadzonych prac. Dokładny opis zabiegów, stosowanych metod i środków oraz tabelaryczne zestawienie ujawniające różnice ujawnione w kolorystyce poszczególnych warstw polichromii.

G. Kodolitsch, *Maria Trost in Fernitz bei Graz — 200 Jahre Diagnosen und Therapien an einer Wallfahrtskirche (Kościół p.w. Marii Pocieszycielki w Fernitz koło Grazu — 200 lat diagnostyki i terapii konserwatorskiej na przykładzie pewnego kościoła odpustowego)*, s. 164—171, 6 il, 2 rys. Po wyczerpującym przedstawieniu historii budowy kościoła i jego kolejnych przebudów oraz dokładnej charakterystyce wyposażenia wnętrza, autor omawia kolejne przekształcenia obiektu, a zwłaszcza jego wewnętrzne urządzenia w szerokim kontekście współczesnych tym zmianom tendencji estetycznych i doktryn konserwatorskich.

O. E. Deutsch, *Gluck im Redoutensaal (Gluck w sali redutowej)*, s. 171—174, 1 il. Omówienie historyczno-obyczajowych aspektów obrazu (przypisanego przez autora D. Dederich'owi) przedstawiającego widok sali redutowej zamku wiedeńskiego w czasie przedstawienia „Tetydy” Glucka z okazji zaślubin arcyksięcia Józefa z Marią Elżbietą Parmeńską w roku 1760.

Recenzje.

K. Oettinger, K. A. Knappe, *Hans Baldung Grien und Albrecht Dürer in Nürnberg*, Nürnberg 1963, (K. Holter), s. 174—175.

Gotik und Donauschule in und um Linz, Wien—München 1964, (E. Doberer), s. 175. *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz*, 2 Bände, 1963 und 1964, (E. Doberer), s. 175. *Veröffentlichungen der Kulturverwaltung der Stadt Linz*, Linzer Kulturhandbuch, Band I und II, Linz 1965, (E. Doberer), s. 175.

H. Rokyta, *Vincenc Weintridt a začátky péce o památky v Rakousku a na Moravě v době predbreznove*, Umeni, XII, (1964), s. 86—93, (N. Wibiral), s. 175—176.

E. Baum, *Giovanni Giuliani*, Wien—München 1964 (J. Zykán), s. 176—177.

P. Pötschner, *Genesis der Wiener Biedermeierlandschaft*, XIX Heft der Wiener Schriften, Wien 1964, E. Gasselseder, s. 177.

A. Strobl, *Johann Baptist Reiter*, Wien—München 1963, (E. Gasselseder), s. 177—178.

R. L. Füglistner, *Das Lebende Kreuz, Ikonographisch-ikonologische Untersuchung der Herkunft und Entwicklung einer spätmittelalterlichen Bildidee und ihrer Verwurzelung im Wort*, Einsiedeln 1964, (G. Schmidt), s. 178.

Sbornik prací filosofické fakulty Brnenské University, Rocznik XIII, 1964, (G. Schmidt), s. 179.

K. Sottriffer, *Malerei und Plastik in Österreich*, Von Makart bis Wotruba, Wien—München 1963, (M. Leithe—Jasper), s. 179.

E. Zinner, *Alte Sonnenuhren an europäischen Gebäuden*, Boethius-Texte und Abhandlungen zur Geschichte der exakten Wissenschaften, Band III, Wiesbaden 1964, (W. Kitlitschka), s. 179—180.

H. Mütscha-Märheim, *Dunkler Jahrhunderte goldene Spuren*, Die Völkerwanderungszeit in Österreich, Wien 1963, (H. Ladenbauer—Orel), s. 180.

L. Behling, *Die Pflanzenwelt der mittelalterlichen Kathedralen*, Köln—Graz 1964, (E. Doberer), s. 180.

P. Deschamps et M. Thibout, *La peinture murale en France au début de l'époque gothique (1180—1380)*, Paris 1963, (G. Schmidt), s. 180—181.

R. Kömstedt, *Von Bauten und Baumeistern des fränkischen Barocks*, Berlin 1963, (W. Kitlitschka), s. 181.

Kronika

Th. Hoppe, *Disposition zur Erörterung der Probleme der Salzburger Altstadtensanierung (Dyspozycja do rozważań nad problemami sanacji dzielnicy staromiejskiej Salzburga)*, s. 182—185, 2 il, 2 rys. Ujęta w związku punkty dyspozycja zawiera program prac organizacyjnych badawczych i dokumentacyjnych mających na celu ujęcie w odpowiednie ramy odbywającej się obecnie żywiołowo akcji wyburzania elementów staromiejskiej zabudowy.

Monumenta deperdita.

E. Frodl-Kraft, *Die Geschichte eines Glasgemälde-Verkaufs (Historia pewnej sprzedaży zabytków sztuki witrażowej)*, s. 186—190, 8 il. Krytyczne rozważania na temat sprzedaży dzieł sztuki przez parafie dla uzyskania pokrycia kosztów nowych, czasami bezsensownych inwestycji, zilustrowane przykładem kościoła św. Leonarda w Lavanthal. Dla pokrycia kosztów niezbyt koniecznej odbudowy hełmu wieży sprzedano w latach 1929—1935 duży zespół gotyckich witraży, z których część ukazała się obecnie na rynku antykwarskim osiągając cenę przewyższającą czterynastokrotnie cenę zakupu.

Wspomnienie pośmiertne.

Leodegar Petrin (O. Demus), s. 190.

Marian Arszyński

RECENZJE

Jaime Iñiguez Herrero — Profesor na Uniwersytecie w Pampelunie (Hiszpania). *Altération des calcaires et des grès utilisés dans la construction* (Niszczenie wapieni i piaskowców na elewacjach budowlanych). Tłumaczenie z hiszpańskiego na francuski przez J. Stichelbaudt'a, przejrzone i opatrzone przedmową przez R. V. Sneyers'a. Prace i publikacje: Centre International d'Études pour la conservation des biens culturels et Comité de L'ICOM pour les Laboratoires de Musée. Wydawnictwo Eyrolles 61, Boulevard Saint-Germain, Paris 6e, 1967. Praca zawiera 124 strony, 31 ilustracji (7 zdjęć obiektów i 24 mikrofotografie badanych materiałów kamiennych) i 44 tabele.

Książka napisana jest bardzo interesująco, zawiera dużo materiału badawczego autora i stanowi ciekawą lekturę dla specjalistów zajmujących się konserwacją obiektów zabytkowych wykonanych z kamienia. Praca składa się z dwóch rozdziałów, z których pierwszy omawia procesy niszczenia kamieni na podstawie danych zaczerpniętych z cytowanej literatury. Rozdział drugi zawiera wyniki badań własnych próbek kamieni pobranych z 18 obiektów zabytkowych, ich analizę i wnioski.

Autor cytując prace i poglądy różnych autorów, stara się podać możliwie szczegółowe wyjaśnienie zjawisk niszczenia kamieni na elewacjach, ich przebieg i typowe formy, ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia się patyny, łuszczenia się kamieni i rozpadu na proszek. Omawia również przyczyny niszczenia takie jak: działanie wody, zmian temperatury (na skutek mrozu i nasłonecznienia elewacji), zmian objętości i powstawanie naprężeń wskutek krystalizacji nowych związków. Szczególną uwagę autor zwraca

na niszczące działanie soli łatwo rozpuszczalnych, ich źródła i rodzaje. Za przyczynę niszczenia kamieni uważa nie tyle działanie chemiczne soli co mechaniczne — na skutek zwiększenia objętości powstałych w porach kryształów soli w czasie ich wzrostu i procesów stopniowego uwadniania. Jako źródła pochodzenia łatwo rozpuszczalnych soli, autor podaje sam materiał kamienny, podłoże, na którym jest posadowiony budynek i otaczającą atmosferę. Najczęściej występujące siarczany mogą pochodzić z powietrza, z ziemi (humus jest bardzo bogaty w siarczki), jak również z utlenienia siarczków zawartych w kamieniu.

Badania własne autora, omówione w rozdziale drugim, obejmują trzecio- i czwartorzędowe wapienie i piaskowce. Autor przeprowadza następujące badania: mikroskopowe składu mineralnego na płytkach cienkich, oznaczenia porowatości, analizę chemiczną kamieni i zawartych w nich soli rozpuszczalnych. Wyniki badań zestawia w tabelach i przeprowadza ich analizę, co pozwala na wyciągnięcie wniosków ogólnych.

Wśród badanych materiałów kamiennych występują różne ich rodzaje. Piaskowce o lepszemu wapiennym i ilastym o porowatości od 7—43%, wapienie zawierające znaczne ilości ziarn kwarcu (piasku) o porowatości 31—37%, wapienie zbite (marmury) o porowatości 3%, wapienie średniej twardości o porowatości 11—19%, wapienie miękkie o porowatości 20—31%, wapień dolomityczny (zawierający 26% tlenku magnezu) o porowatości 28% i wapień z dużą zawartością substancji ilastych i tlenków żelaza o porowatości 18%. Autor stara się w miarę możliwości zidentyfikować kamień w badanym obiekcie i jedno-